

TÜRK EĞİTİM TARİHİ

İsmail Güven

A PEGEM
AKADEMİ

Prof. Dr. İsmail GÜVEN

TÜRK EĞİTİM TARİHİ

ISBN 978-605-364-693-8

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

8. Baskı: Ekim 2022, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım AŞ
Saray Mah. 126. Cad. No: 20/A
Kazan/ANKARA
Tel: (0312) 802 00 53-54

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 49180

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Eğitim her toplumların kültürel birikimini kuşaktan kuşağa aktarmada en önemli araçlardan birisidir. Bu yönüyle bütün toplumların ortak belleğini oluşturur. Eğitim tarihi çalışmaları da bellekte birikenlerin kitlelere yeniden hatırlatılarak, yapılan ya da yapılması olası yanlışlardan dönmeyi hedefler. Eğitimin başlangıcı insanlık kadar eski olsa da bir bilim olarak gelişimi çok yenidir. Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren, eğitim ile yaşantılarının birbirini tamamladığı görülecektir. Bununla birlikte her toplumun atalarından getirmiş olduğu birikimlerin düzenli ve ayrıntılı olarak incelenmesinde yarar vardır. Toplumların geçirdiği evreler ve yaşantılar eğitim kavramının anlamının değişmesini de beraberinde getirmiştir. Çağlar değiştikçe, eğitim kavramı öğretim kavramıyla beraber anılmaya başlamıştır. Eserde göz önünde bulundurulan en önemli noktalardan birisi, eğitim, öğretime ilişkin kavramların kendi tarihsel gelişimleri içinde ele alınarak, toplumsal ve siyasi etkenlerle birlikte verilmesidir. Geleneksel anlayıştan belli ölçülerde uzaklaşarak, tarihsel olaylar oluştukları dönemin genel yapısı içinde ele alınmıştır. Bu eserde Türk Eğitim Tarihi olarak ele alınan konulara Türk Eğitim tarihi Türkler ve Türklerin kurduğu farklı devletlerin yaşam tarzı ve sosyal yapısının yön verdiği gözlenebilir. Türk Eğitim Tarihi denildiğinde Türklerin Orta Asya'dan göç ettiği dönemlerden başlayıp, günümüze kadar eğitim ve öğretimin geçirdiği evrim anlaşılmalıdır. Aslında uzun dönemi kapsayan alanda tarihi ortaya çıkarmak zordur. Bu nedenle eserde bazı bölümler okuyucuların daha rahat anlayabilmesi için kısaltılarak verilmiştir. Türk Eğitim Tarihi ve daha genelde eğitim tarihi denildiğinde karşımıza eğitim ve öğretim kavramları çıkmaktadır. Birbiriy-le iç içe geçmiş olan bu kavramların tarihsel açıdan evrim geçirdiği söylenebilir. Bu noktada, eğitim-öğretim kavramları arasında ayırma gitmek gerekliliği ortaya çıkmıştır. Selçuklular ve Osmanlı Devletinin klasik çağından başlayarak eğitim ve öğretim anlayışı tarihsel süreç içinde verilmiştir. Osmanlı Devleti kendi içinde eğitimsel gelişmelerin tarihsel boyutu göz önünde bulundurularak dönemlere ayrılmıştır. Cumhuriyet Dönemi ise hem yakın tarih olması hem de günümüzdeki eğitim tartışmalarına ışık tutması açısından derinlemesine ele alınmış ve incelenmiştir. Eser oluşturulurken yararlanılan kaynakların Türk Eğitimine farklı bakış açıları getirmiş olması, bu eserin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Eserin konuyla ilgili var olan eserlerden en önemli farkı, toplumsal ve siyasi öğelerle eğitimin tarihsel sürecini belli bir bakış açısıyla vermesidir. Eserin birinci bölümünde, eğitim, öğretim ve bu kavramların tarihsel evrimi ele alınmıştır. Eser hazırlanırken, kaynak dillerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Özellikle çok zor olan Genel Türk Tarihi ile ilgili bölümlerin yazılabilmesi için, "Çince" yazılmış eserleri etkili biçimde kullanabilen İstanbul Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü Öğ-

retim Üyesi Doç. Dr. Eyüp Sarıtaş'tan Eski Türklerde Eğitim Bölümlerini yazması rica edilmiş, kendisi de Türk Eğitim Tarihi için oldukça yeni olan birçok bilgiyi II. bölümde kaynak metinlere dayalı olarak vermiştir. III. bölümde ise, Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklularındaki eğitim/öğretim çalışmaları ele alınmıştır. Eserin VI. ve V. Bölümlerinde, Osmanlı Devletindeki eğitim ve öğretim etkinlikleri ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri çözümlenmiştir. Bu bölüm kendi içinde, Klasik Çağ ve Batılılaşma Dönemi olarak ikiye ayrılmıştır. VI. Bölüm ise Cumhuriyet Dönemine ayrılmıştır. Bu dönem ele alınırken, Meclis tutanakları, anayasal metinler, parti programları, resmi istatistikler vb. den yararlanılmıştır.

Hiçbir çalışma tam ve bitmiş değildir. Ne kadar özenli çalışılırsa çalışılsın, eksiklikler hiçbir zaman tamamlanamayacaktır. Türk eğitiminin geçirdiği evrimi ele alan bu çalışmanın yazarı, her tür bilimsel eleştiri ve katkıya açıktır. Eseri gözden geçirerek düzeltmelerde yardımcı olan yüksek lisans öğrencimiz Sayın Eylem Bor'a eserin hazırlanması sırasında bana her zaman destek olan eşim Yasemin Gülbahar Güven ve kızım Verda Güven'e ve eserin yayımlanmasını sağlayan PE-GEM Akademi yayıncılığa teşekkür ederim.

Ankara, 2022

İsmail Güven

ORCID No: 0000-0002-6873-9544

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
-------------	-----

1. BÖLÜM EĞİTİMİN TARİHİ SERÜVENİ

Giriş	1
Eğitim ve Öğretim	1
Sözlü Kültür ve Eğitim.....	2
Yazı	3
İlkçağda Eğitim.....	3
Modernite ve Eğitim	4
Eğitimin Düşünsel Temelleri ve Kuramların Geliştirilmesi	5
Kamusal Eğitim Kavramının Doğuşu.....	6

2. BÖLÜM ESKİ TÜRKLERDE EĞİTİM

I. Hun Dönemi.....	9
Hunların Dili	9
Hunlarda Eğitim.....	11
Hunlarda Ordu Düzeni ve Eğitimi	13
Güney Hunları'nda Eğitim.....	14
Geç Zhao Hun Devletinde Eğitim ve Eğitim Kurumları	17
II. Göktürk Dönemi	18
Göktürklerin Yazısı ve Dili.....	19
Göktürklerin Dili	21
Göktürklerde Eğitim.....	22
Göktürk Yazıtlarının Halkın Eğitimindeki Yeri ve Önemi	23
Göktürklerde Çeviri Etkinlikleri.....	24
III. Uygur Dönemi.....	24
Kutadgu Bilig'de Eğitim Felsefesi	26
Uygur Yazısı	27

Uygur Yazısı	27
Uygurlarda Eğitim.....	28
Uygurlarda Baskı Tekniği.....	29
Uygurlarda Çeviri Etkinlikleri.....	30
Maniheizm Alanındaki Çeviriler	32
Tıp Alanındaki Çeviriler	33
Edebiyat Alanındaki Çeviriler.....	33

3. BÖLÜM SELÇUKLULARDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Selçulular Döneminde Eğitim-Öğretim.....	35
Medreselerin Doğuşu ve Yayılışı	35
Türkiye Selçukluları'nda Medreseler	47
Türkiye Selçukluları'nda Medreselerin Gelişmesi	47
Cami'den Medreseye	48
Medreselerin Programları	49

4.BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

Klasik Çağ.....	53
Osmanlılarda Devlet ve Toplum Yapısı.....	55
Osmanlı'da Eğitimin Sınıfsal Boyutu.....	58
Osmanlı Devletinde Örgün Öğretim Kurumları (Klasik Çağ 1300-1600).....	64
Sıbyan Mektepleri.....	64
Medreseler	67
Medreselerin Düzeyleri ve Adları	71
İhtisas Medreseleri	77
Dâru'l-Kurra	77
Daru'l-Hadis	78
Dâru't-Tıb.....	79
Medreselerdeki Eğitim ve Öğretim Yöntemleri.....	80
Medrese Öğretim Kadrosu.....	82

Öğrenciler.....	85
Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları.....	85
Saray Mektepleri.....	90
Şehzâdegân Mektebi.....	90
Enderun Mektebi.....	90
Enderun Mektebi'nde Öğretim Düzeni.....	93
Meşkhane.....	96
Askeri Mektepler.....	96
Osmanlıda Bilimsel Çalışmalara İlişkin Genel Değerlendirme.....	97
Osmanlı Eğitim Sisteminin Bozulması ve Gerilemesi.....	103
Sonuç.....	113

5. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ BATILILAŞMA DÖNEMİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Eğitimin Batılılaşması Çabaları ve Düşünsel Temelleri.....	122
Batılılaşma Döneminde Eğitim Düşünürleri ve Devlet Adamları Reformların Düşünsel Temelli.....	128
Gelenekçiler.....	128
Baticılar.....	129
Sentezciler.....	130
Tanzimat Sonrasında Eğitim Düşünürleri ve Eğitim.....	131
Öğretimin Batılılaşması: Batılı Tarzda Askeri Okulların Açılması.....	145
Rüşdiyeler.....	155
İdadiler.....	158
Sultaniler.....	158
Darülfünun.....	160
Înâs Darülfünun.....	166
Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi.....	167
Encümen-i Daniş.....	172
Meclis-i Maarif-i Umumiye.....	173
Meclis-i Muhtelit-i Maarif.....	173
Darülmaarif.....	175

Yabancı Okullar ve Osmanlı Eğitimine Etkileri	175
Matbaanın Osmanlı Toplumuna Girişi ve Eğitime Etkileri.....	181
Batılı Anlayışla Öğretmen Yetiştirilmesi	185
Sıbyan Mektebi Öğretmenliğinden	
Darülmualimin-i Rüşdi'ye (Öğretmen Okuluna).....	187
Darülmualimat (Kız Öğretmen Okulu)	188
Öğretmen Eğitimine Yönelik Yayınlar.....	192
Mesleki ve Teknik Öğretim.....	193
Meslekî ve Teknik Öğretimde Batılılaşma	195
Ticaret Okulları	198
Tarım Okulları.....	198
Ziraat Ameliyat Mektepleri	198
Çiftlik Mektepleri	199
Amele Mektepleri.....	199
Bahçıvanlık Mektepleri.....	199
Dârülharirler (İpekçilik Okulları).....	199
Ormancılık Okulları	199
Veteriner Mektepleri.....	200
Diğer Meslek Okulları.....	200
Şimendifer Okulu	200
Mühendis Mektebi	201
Kadastro Yüksek Okulu.....	201
Kondüktör Mektebi.....	202
Batılılaşma Döneminin Genel Değerlendirmesi.....	202

6. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Düşünsel Temelleri.....	205
Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Uygulamaları.....	213
Karma Eğitime İlişkin Uygulamalar	214
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karma Eğitim Tartışmaları.....	215
Alfabe Değişikliği Tartışmaları ve Türk Alfabesine Geçiş	218
Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim.....	222
Cumhuriyet Öncesinde Okul Öncesi Eğitim	222

Cumhuriyet Dönemi'nde Okul Öncesi Eğitimde Gelişmeler	226
Milli Eğitim Şuralarında Okul Öncesi Eğitim	228
Kalkınma Planlarında ve Yıllık Programlarda Okul Öncesi Eğitim (DPT, Kalkınma Planları)	229
4+4+4 Uygulaması ve Okul Öncesi Öğretim	232
Cumhuriyet Döneminde İlköğretimde Gelişmeler	233
Zorunlu Eğitim Tartışmaları	237
İlköğretimi Yaygınlaştırmaya Yönelik Uygulamalar Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) ve Pansiyonlu ilköğretim Okulları (PIO)	238
Taşımah İlköğretim Uygulaması	238
İlköğretimde Kronik Sorun Birleştirilmiş Sınıflar	239
Serbest Kıyafet Uygulaması	240
İlköğretim Programlarında Yönelimler	240
Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretimde Gelişmeler	247
1960 Sonrasında Ortaöğretim	254
Uluslararası Gelişmeler ve Ortaöğretim	264
Mesleki Teknik ve Öğretim	265
Din Öğretimi Alanında Gelişmeler	277
Din Öğretiminin Yeniden Uyandırılması: 4+4+4 Düzenlemesi	283
Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimde Gelişmeler	286
1950 Sonrasında Yükseköğretimde Gelişmeler	290
1960 - 1973 Arası Gelişmeler	297
1973 Sonrası YÖK'ün Kamuoyu Önüne Çıkarılması	300
1980 Sonrası 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu	304
2000'li Yıllardan Tartışmalar ve Yükseköğretimin Geleceği	310
Lisansüstü Eğitim	314
Türkiye'de Öğretmen Eğitimi	317
Okul Öncesi Alana Öğretmen Yetiştirme	317
Osmanlı Devleti'nde Okulöncesi Alana Öğretmen Yetiştirme Çalışmaları	318
Cumhuriyet Dönemi'nde Okul Öncesi Alana Öğretmen Yetiştirme Çalışmaları	320
İlkokullara Öğretmen Yetiştirme	323
Köy Enstitüleri	323
Köy Enstitülerinden Sonra	331
Ortaokullara Öğretmen Yetiştirme	333
Liselere Öğretmen Yetiştirme	335

Yüksek Öğretmen Okulları	336
Üniversitelere Öğretmen Yetiştirme	338
1982 Yılından Sonraki Durum ve Gelişmeler (Tüm Kademeler)	338
Eğitim Fakülteleri.....	339
Türkiye'de Halk Eğitimi	340
Cumhuriyet Öncesinde Halk Eğitimi	342
Medreseler.....	342
Enderun Mektebi.....	342
Ahilik	342
Loncalar	343
Ordu.....	343
Düzenli İlk Halk Eğitimi Etkinlikleri	343
Üniversitelerde Serbest Dersler	343
Gönüllü Dernekler Çalışmaları.....	343
İslam Öğretim Derneği (1864)	343
Ethem Nejat Broşürü (1911).....	344
Cumhuriyet Dönemi'nde Halk Eğitimi.....	344
Halk Eğitimi Şubesi (1926)	345
Halk Derslikleri (1927)	346
Millet Mektepleri (1928)	346
Halk Okuma Odaları (1930)	346
Halkevleri (1932)	346
Köy Eğitim Kursları (1936) ve Köy Enstitüleri (1940)	347
Millî Eğitim Bakanlığı'nın Tarihsel Gelişimi	348
Sonuç.....	350
Kaynaklar	357

1. BÖLÜM

EGİTİMİN TARİHİ SERÜVENİ

Giriş

Eğitimin başlangıcı insanlık kadar eskiye gitse de bir bilim olarak gelişimi çok yenidir. Türk Eğitim Tarihi, Türkler ve Türklerin kurduğu farklı devletlerin yaşam tarzı ve sosyal yapısıyla yakından ilişkilidir. Türk Eğitim tarihi denildiğinde Türklerin Orta Asya'dan göç ettiği dönemlerden başlayıp, günümüze kadar eğitim ve öğretim adına gerçekleştirdikleri bütün etkinlikler anlaşılmalıdır. Aslında uzun dönemi kapsayan bu sürecin tarihini oluşturmak da çok zordur. Eğitim kurumları toplumların gereksinimlerini karşılamak için toplumu yönetenler ya da toplumda yaşayanlarca oluşturulur. Türk toplumu da diğer toplumlar gibi tarihsel süreç içinde önemli değişimler geçirmiştir. Türk eğitim tarihi de gerek bu değişimler nedeniyle, gerekse içinde bulunduğu koşulların oluşturduğu yarattığı kültürlerin birbirleriyle etkileşmesi sonucu zenginleşmiştir. Bunun en güzel örnekleri göçebe hayattan yerleşik hayata, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte görülebilir. Tarih içinde Anadolu Türkleri planlı eğitsel etkinlikler açısından askeri eğitim, dini eğitim ve akademik eğitimin farklı süreçlerinden geçmiştir. Osmanlı döneminde farklı bir yörüngeye oturan eğitim, Cumhuriyet döneminden başlayarak ve günümüze kadar varlığını modern çizgilerle sürdürmüştür. Türk Eğitim Tarihi ve daha genelde eğitim tarihi denildiğinde karşımıza modern anlamda eğitim ve öğretim kavramı çıkmaktadır. Birbiriyle iç içe geçmiş olan bu kavramların tarihsel açıdan evrim geçirdiği söylenebilir. Genellikle resmi, yani kurumsal, eğitimle bir kullanıldığından bağlama göre öğretim, öğrenim gibi kavramlarla sıkça karıştırılmaktadır. Bu nedenle, eğitimin tarihsel olarak gelişimini tartışabilmek için kavramsal gelişimini ele almak zorunludur.

Eğitim ve Öğretim

Eğitimin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Eğitimin bilim olarak gelişmesi, ona yüklenen anlamın da tarihsel olarak gelişmesiyle paralellik gösterir. Eğiti-

min bir bilim alanı olarak gelişmesinde birçok düşünür ve bilim adamının katkısı olmuştur. Antik Yunan'da eğitime üst düzeyde önem verilmesini öneren Aristo ve Platon (Eflatun) eğitimi erdemle bir tutmuş ve asillere özgü uğraş olarak nitelendirmişlerdir. Bu anlayış, Rönesansa kadar sürmüştür. Avrupada Rönesansla birlikte başlayan bilim ve sanat alanındaki gelişmeler eğitime yüklenen anlamları farklılaştırmış ve eğitim artık sıradan vatandaşlara da sunulan bir hizmet biçimine dönüşmüştür.

Eğitim, bireyin yaşantısı yoluyla bilinçli olarak istenen değişimleri oluşturması süreci olarak tanımlanabilir. Günlük dilde daha çok iyi nitelikler kazandırmak anlamında kullanılırken eğitim daha dar anlamda öğretimle aynı anlamda anlaşılmıştır. Eğitim sözcüğü Divan- ü Lügat-it Türk'teki karşılığı olan igitmek, ikidmek, terbiye etmek, yetiştirmek (ikidilmek eğitilmek) sözcüğünden türemiştir (Atalay, 2006, s. 213, 246). Eğitmek bir hayvanı veya bir insanı «yetiştirmek», «tam olarak gelişmesini sağlamak» demektir. Gerçekten de eğitim, bir toplumda, o toplumu oluşturan bireylerin toplu yaşama katılarak kişiliklerini geliştirmeleri için onlara sunulan bir araçlar ve yöntemler toplamıdır. Genel bilgiler, iletişim teknikleri, dil, ahlak kuralları, vb eğitimin içine girer. Bu anlamda eğitim, bireylerin toplumsallaşmasının eksenini, yani bireylerin kültürünü, değerlerini ve kurallarını benimsemeyi öğrendikleri toplumlarıyla bütünleştikleri bir süreçtir.

Eğitim ve öğretim kavramları çoğunlukla birbirine karıştırılır. Eğitimin en önemli özelliği bireyin yaşamı boyunca sürmesi ve her ortamda gerçekleşebilmesidir. Bireylerin yaşadıkları dünyaya daha iyi uyum sağlayabilmeleri için sürekli olarak eğitilmeleri ve sürekli eğitim kavramı toplumda giderek daha önemli bir yer tutmaktadır. Öğretimin en temel özelliği planlı, programlı ve belli bir mekânda gerçekleşmesi, sonucunda bir belge ile tamamlanmasıdır. Bu yönüyle eğitimden ayrılır.

Sözlü Kültür ve Eğitim

Sözlü kültür birçok toplumda eğitim yaşamının ayrılmaz parçası olmuştur. Toplumu düzenleyen hiyerarşileri (yaş kümeleri, yaşlıların üstünlüğü, cinsiyetler arasındaki bölünme) yansıtır, ama aynı zamanda doğa karşısında olduğu kadar diğer toplumsal gruplar karşısında da ortak bir kimliği korumanın aracıdır. Hemen hemen her toplum korumak istediği genel dünya görüşünün öğeleri, ezberlemeyi kolaylaştıran şiirsel bir biçim altında, destanlarda toplanmıştır. Gilgamiş destanı (MÖ XVIII. XVII. yüzyıllar arasında derlenmiş Mezopotamya efsaneleri) ve Hintlilere özgü Mahabharata (MÖ IV. MS. IV. yüzyıllar arasında derlenmiştir) bütün halkların tarihlerini temellendirmelerine ve insanın yazgısının tanımlanma-

rına hizmet etmiştir. Aynı şey, Homeros'a atfedilen İlyada ve Odysseia (MÖ VIII. yy.) için de geçerlidir. Sözlü kültüre dayalı ilk toplumlarda eğitimin temel işlevi geleneğin kuşaktan kuşağa taşınmasıdır. Kültürünü devam ettirmeye çalışan toplumlarda bireylere geleneğe uygun olarak davranma öğretilir. Tarihin başlangıcına kadar geriye giden bu eğitsel araç örnekleri, eğitimin özelliklerinden birinin anlaşılmasını sağlamaktadır: bir mirası ve bir deneyi aktarmakla yükümlü olan eğitim, belli bir kültürel düzeni korur. Buna karşılık yazılı metinlerin belirmesi, eğitimin tarihsel evriminde en önemli dönüşümü gerçekleştirmiştir (Güven, 2009).

Yazı

Modern anlamda eğitimden söz edebilmek için yazıyı beklemek gerekecektir. Yazı ve modern anlamda kitap ve eğitimin temel aracıdır. Başlangıçta en temel yazılı metinler kutsal metinlerden oluşmakta ve bu metinler toplumun kozmogonik ve tanrıbilimsel görüşünün dayandığı gerçekleri içermektedir. Eğitilmiş olmak, her şeyden önce, temel metinleri olduğu gibi aktarabilmek, bunları harfiyen bilmek demektir. Eğitim böylece din adamlarına özgü bir ayrıcalık olmuştur. Birleştirici bir güç olan din, uzun süre eğitimin büyük bir başvuru kaynağı olarak kalmıştır. Ama toplumsal işbölümü ve devletin doğuşu, ardından da güçlenmesi farklı bir gelişmeye yol açmıştır. Bundan böyle, hükümet kararlarının kayda geçirilmesi, vergilerin toplanması, ekonominin denetlenmesi vb. gibi kamu görevlerini yerine getirebilecek insanların yetiştirilmesi söz konusudur. Bu insanlar ahlaki ilkelerin ötesinde yazı yazmayı ve hesap yapmayı bilmek zorundadırlar. Bunlar eski Yakındoğu uygarlıklarında ketebe (yazıcılar) kategorisini oluşturmuşlardır.

İlkçağda Eğitim

İlkçağ, eğitimin yalnızca belli kesimlere özgü olduğu ve daha çok günlük yaşamda gerekli olan becerilerin kazandırıldığı evreye karşılık gelir. Yazının bulunması eğitim ve öğretim kavramının yazıcıların eğitilmesiyle özdeş olarak algılanmasına yol açmıştır. Yazıcılar devlete bağımlı olduklarından devletin kurallarını benimsemek ve hiyerarşisine uymak zorunda kalmışlardır. Antik Yunan MÖ. V. yüzyıldan itibaren eğitim alanında ilk "devrimi" yaşayacaktır. MÖ V. IV. yy. Atina'sında, eğitim sadece toplumun genel gereksinimleriyle ilişkili olarak değil, bireyin kusursuzlaşması biçiminde somutlaşmıştır. Sokrates, özellikle öğrencisi Xenofon ve Platon aracılığıyla, bu gelişmede önemli rol oynamıştır. Verdiği dersler kişisel bilgiyi geliştirmeye yöneliktir («Kendini bil» Sokrates'in başlıca sözlerinden birisidir) ve yöntemi mayötik, doğru sorulmuş sorularla, karşısındakine sorulan sorunun cevabını gene ona buldurtmaktan ibarettir. Eğitimle ilgili görüşlerini

Devlet (Politeia) ve Yasalar (Nomoi) adlı kitaplarında ortaya koyan Platon medenî ahlakın gereklerine cevap vermek ister. Felsefe, kültür ve eğitim arasındaki bu bağ, Helenistik dönemde, ardından da Roma'da güçlenmiştir. Siyasî askerî ve ekonomik olayların ötesinde, Akdeniz dünyasının birliği, eğitimle aktarılan kültürel değerlere aynı başvuruyla gerçekleşmiştir. Sadece Aziz Augustinus gibi Hıristiyan tanrıbilimciler değil, İslam düşünürleri aracılığıyla da aktarılan bu gelenek, modern eğitim düşüncesinin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Koçer, 1981).

Modernite ve Eğitim

XV. yüzyıldan itibaren, Batı Avrupa'da Yeni Çağ'ın başlamasıyla eğitim alanındaki anlayış ve uygulamalar farklılaşmaya başladı ve piyasa ekonomisi zafere ulaşarak XVIII. ve XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi yerleşme sürecini tamamladı. Sayısı giderek artan ücretli işgücünün teknolojiye uygun olarak yetiştirilmesi ve ekonomik yaşama egemen olan kârlılık ölçütlerine uyum sağlaması gerekmektedir. Rönesans ve Reform hareketleriyle öğretimde yeni anlayış gelişti. Matbaanın icadıyla (1436), yayımlanan kitap sayısı arttı ve değişik alanlarda daha geniş ve daha hızlı bir bilgi iletişimi başladı. Edebiyat ve sanat Rönesans'ı öğretim kavramında reform yaratan bir hümanizm akımına yol açtı. Rabelais ve Montaigne yazılarıyla, bireyin gelişmesine katkıda bulunan bütün bilgileri kapsayan öğretim biçimlerinin benimsenmesi için çağrıda bulundular ve kamuoyu oluşturdular. Bu dönemde İtalya, Fransa ve İngiltere'de soyluların çocukları için hümanist modelden esinlenen okullar açıldı. Almanya da bu dönemde Gymnasium (ortaöğretim okulları) sistemini oluşturdu. Ayrıca, halk tabakalarının çocukları için de okullar açılmaya başlandı. XVI. yüzyılda Martin Luther ile Jean Calvin'in Protestan reformu aracılığı ile her Hıristiyan'ın "Kutsal Kitab"ı kendi başına okuyabilmesi gerektiğini savundular. Derli toplu ve etkili bir öğretim sistemi kurmak için devletten yardım istediler. Calvin'in izinden gidenler okuma yazmanın öğretilmesi için ilkökulları savundular. Luther'in yardımcısı olan Philipp Melanchthon ulusal düzeyde yeni öğretim modellerinin benimsenmesini ve uygulanmaya konmasını istedi. XVII. yüzyılda eğitim üzerine yapılan tartışmalarla eğitim kuramları üretilmeye başlandı ve bunların örgün öğretim kurumlarının gelişmesini hızlandırdı. Bu dönemde hızla artan ve birbirini izleyen bilimsel buluşlar deneysel bilimlerin öğretimini etkiledi. XVIII. yüzyılda bilimsel bilgiler birçok kurumda öğretilmeye başlandı. Batı kültürü böylece Avrupadan dünyanın diğer kısımlarına yayılmaya başladı. Kitle eğitiminin temeli atılarak ilkökul kavramı ortaya çıktı. Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerinde açılan ilkökulların öğretim programlarında ilk önceleri dine ağırlık verildi. XVIII. yüzyılda Aydınlanma Hareketi'nin felsefesi Avrupa'ya yayılarak dünya görüşlerini, dinî düşünce ve davranış biçimlerini altüst etti. 1789 Fransız

Devrimi, Kilise hâkimiyetini sorgulayıp insan ve yurttaş haklarını ilan ederek herkese açık modern, laik bir öğretim ve eğitimin temellerini attı.

Eğitimin Düşünsel Temelleri ve Kuramların Geliştirilmesi

Aydınlanma çağının ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir. Öte yandan bilim alanındaki önemli gelişmeler de aydınlanma çağına öncülük etmiş ve bu çağda yeni bilimsel gelişmeler kaydedilmiştir. Tamamen toplumun ilerlemesine yardımcı olabilecek bireysel bir ahlakın edinilmesine dayanan hümanist bir eğitim biçimlenmiştir. Rousseau 1762'de yayımlanan Emile ya da Eğitim adlı eserinde böyle bir eğitimin yollarını tanımlamıştır: akla, bu nedenle ahlaki bilince ulaşan yolları, doğayla temas halinde, kendi başına keşfetme olanağı çocuğa bırakılmadır. Yaklaşımı farklı olmakla birlikte Immanuel Kant da aynı anlayışı benimseyerek, bilgiyi ve davranış kurallarını zorla belletmeye çalışan geleneksel eğiticinin rolünü yeniden tartışmaya açmıştır. Aydınlanma felsefesinin başka temsilcileri ve izleyicileri eğitimin bu boyutu üzerinde daha fazla durmuşlardır. Auguste Comte, «halka yükseköğretim» verilmesini önermiştir, ona göre bu öğretim felsefi ve bilimsel bilgi-leri yayacak ve «bireysel veya kolektif her görevliye, temel uyuma en uygun davranış kurallarını benimseterek etkin bir evrensel ahlakın sağlam bir biçimde oluşmasına» katkıda bulunacaktı. Pozitivizm 'in mirasçısı olan ve toplumsal olguyu topluma katılan bireyin dışında bir nesne olarak ele alan Emile Durkheim, insanın her şeyden önce toplumsal grupla bütünleşerek var olduğunu öne sürmüştür (Lukes, 1972).

Eğitim- öğretim kavramlarıyla birlikte, eğitim bilimleri alanı ortaya çıkmıştır. Eğitim bilimleri, ilk ortaya çıktığında genellikle uygulama alanlarına bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Yani eğitim psikolojisi, eğitim programı vb. kavramlar ile eğitim sosyolojisi ve tarihi gibi alanlar temel alınmıştır. Daha sonra didaktiğin parçası olan öğretim yönetmeleri eğitim bilimlerinin ayrılmaz yönünü oluşturmuş bu durum fizyolojiye, psikolojiye ve sosyal psikolojiye başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Yönetimle ilgili sorunlara yönelik inceleme, eğitim kurumlarının özel niteliğiyle belirlenmiş ve bu bilim dalı, eğitim yönetimi dışında eğitim demografisi (okul nüfusunun incelenmesi, kurumlara devamın ölçülmesi, yetişkin nüfusun kültür düzeyinin belirlenmesi) ortaya çıkmıştır. Nihayet, eğitim ekonomisi gibi alanlar (bütçe sorunları, eğitim yatırımlarının kârlılığı vb.) artan bir önem kazanmıştır (Deapape, 2002, s.118, 119).

Ortaçağ da gerçek anlamda öğretim hâlâ Kilise'nin tekelindeydi. Hıristiyanlığın temel ilkeleri din (kateşizm) okullarında öğretilirdi. Bu okullar Hıristiyanlık